

НАУКОВО-ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА М. ЛОЗИНСЬКОГО

А. Я. Нагірняк

Інститут гуманітарних і соціальних наук
Національний університет “Львівська політехніка”

© Нагірняк А. Я., 2016

Проаналізовано науково-історичну спадщину М. Лозинського про процеси, що відбувались в Україні під час національно-визвольних змагань. Вказано, що основними напрямками наукових досліджень М. Лозинського була державно-правова та міжнародно-правова проблематика.

Ключові слова: М. Лозинський, Галичина, Польща, національно-визвольний рух.

In this article Lozynskiy's historical heritage is taken into account while analyzing processes which took place in Ukraine during national-liberation movement. The article states that M. Lozynskiy began his career in the well-known Lviv newspaper “Dilo”, where he started to work in 1900, and later become an editor of it until the World War I.

In the following research the works of M. Lozynskiy dedicated to national-liberation movement and its defeat are observed. The main part of his works refers to the defense of the Ukrainian people rights during the national-liberation movement and the idea of Ukrainian state is brought up.

His later works related to the problems of the international rights. The following articles were written: “The Protection of National Minorities in the International Law” (1923), “The Struggle for National identity in the Versailles Agreement” (1923), university textbook “The International law” (1922) Living in Prague he campaigned for the state rights of Ukraine.

In this article is mentioned that the historian M. Lozynskiy looks into the violation of the Ukrainian people rights by Poland which occupied the main part of west Ukrainian lands. The unfair politics of the League of Nations is also highlighted. M. Lozynskiy emphasizes that the lands of the western Ukraine in any case can not be considered inhabited by a national minority, as the Ukrainian people comprise 60 % of population in each of the three provinces of Halychyna.

Summarising, the works of M. Lozynskiy demonstrate the two main aspects: state legal problems of the development of Ukraine and international-legal range of problems in particular those which relate to the national minorities.

Key words: M. Lozynskiy, Galychyna, Poland, national-liberation movement.

Постановка проблеми. Значна кількість імен українських учених, в силу ідеологічних обмежень замовчувалась, а їхній науковий доробок залишався поза контекстом розвитку науки. До них треба зарахувати відомого українського громадського та державно-політичного діяча М. Лозинського, який стояв біля витоків української національно-визвольної ідеї, був одним із найвидатніших її творців. Історик І. Кедрин, даючи характеристику М. Лозинському, зазначав, що він “Людина з високою освітою, публіцист, політик, колишній член Державного Секретаріату ЗУНР, опісля член її делегації на Мирову конференцію у Парижі, був першорядним знавцем тодішніх історичних подій і одним із нечисленних знавців різних закулісних махінацій” [1, с. 7].

Актуальність цього дослідження визначається передусім потребою наукового узагальнення науково-історичної спадщини М. Лозинського та поверненні його імені із забуття правди сподвижників національної ідеї.

Результати дослідження. Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій дає можливість виокремити дослідників, які в своїх дослідженнях заторкували окремі аспекти діяльності М. Лозинського. Серед них варто відзначити праці С. Осадчук [2, 3], М. Олійника [4], та особливої уваги заслуговують дослідження відомого українського ученого, професора О. Сухого [5, 6].

Незважаючи на наявні публікації та дослідження, малодослідженою залишається проблема вивчення науково-історичної спадщини М. Лозинського.

Метою статті є спроба проаналізувати науково-історичну спадщину М. Лозинського та висвітлити його бачення державотворчих процесів, які відбувались в Україні.

Активна громадсько-політична діяльність, власний досвід державного діяча стали підґрунтям його творчого доробку, що склав би, за його власним визнанням (якби все було опубліковано), не менше ніж 50 томів (по тридцять друкованих аркушів) його

праць [7, с. 140]. Проте надбанням наукової громадськості в Україні, за невеликим винятком, цей доробок не став. Найбільша його частина, як свідчать матеріали “справи” М. Лозинського, безслідно зникла під час повернення його в 1927 р. на Батьківщину, в Україну, коли власний архів, перевезений із Львова та Праги, так йому і не повернули [7, с. 140].

Професійна діяльність М. Лозинського розпочалася з відомої львівської газети “Діло”, в якій він працював уже в 1900 році. З часом М. Лозинський очолив редакцію цієї поважної української газети. Журналістська діяльність як професійна була його основною роботою до Першої світової війни. Будучи талановитим журналістом, маючи добрі задатки до аналітичної роботи, М. Лозинський одночасно працює також як кореспондент декількох (зокрема і київських – “Громадський голос” та “Рада”) газет, пробує себе в науковій роботі, перекладає на українську мову різного роду політичну літературу, пише поезії, веде активне громадсько-політичне та культурне життя [8, с. 56]. Від 1904 до 1912 рр. роботи М. Лозинського систематично друкував “Літературно-науковий Вісник” (Львів-Київ), видання наукового товариства ім. Т. Шевченка, очолюване М. Грушевським. Коли у 1907 р. “Літературно-науковий Вісник” перенесено до Києва, то М. Грушевський назвав ім'я М. Лозинського між тих, що “при їх більшій участі журнал видається” [9, с. 105].

І. Крип'якевич, директор інституту суспільних наук АН УРСР, в довідці про факти життя і діяльності М. Лозинського, поданій до органів КДБ 30.01.1957 р. з приводу посмертної реабілітації останнього, викладаючи відомі йому факти діяльності за весь період громадсько-політичного життя М. Лозинського, назвав п'ятнадцять окремих видань його праць цього періоду від 1902 до 1914 рр. Серед них “Тарас Шевченко, його життя і значення” (Львів, 1902), “Життєпис Драгоманова” (Вінніпег, 1907), “Польський і руський революційний рух і Україна” (Київ, 1907; Львів, 1908), “Сорок літ діяльності “Просвіти” (Львів, 1908), “Українство і москвофільство серед українського народу в Галичині” (Львів, 1909), “Духовенство і національна культура” (Львів, 1912), “Про батька нашого Тараса Шевченка” (Коломия, 1914) та інші [9, с. 105].

У 1912 році виходить праця М. Лозинського “Автономія країв в австрійській конституції”, яка присвячувалась аналізу процесів, що відбувались у краї у 1848–1850 рр., автор детально аналізує історико-правову основу діяльності Головної Руської Ради, політику австрійського уряду русинсько-українського питання. Переходячи від часів Головної Руської Ради на сучасні йому політичні реалії, М. Лозинський стоїть на позиції, що питання поділу Галичини на польську та українську частини є

актуальним на початку ХХ ст. і завдання у боротьбі за український край [5, с. 169].

У цьому ж році з'являється ще одна книга М. Лозинського “Акт 12 квітня 1908 р. Збірка статей з портретом Мирослава Січинського”. Справа Січинського викликала активність серед українців. Увага світової громадськості до українського питання в Галичині була прикута завдяки виступам українських послів у австрійському парламенті. Сам М. Лозинський вчинок М. Січинського розглядав через призму всього суспільно-політичного стану українства, української справи в галицькому сеймі і австрійському парламенті [5, с. 170].

Основна проблематика праць цього періоду стосувалась захисту прав українського народу, питання національно-визвольного руху. В цих працях викристалізується ідея української державності. Суть цієї ідеї, за М. Лозинським, – у створенні власного державного організму, власної незалежної самостійної української національної держави в етнографічних кордонах земель, населених українцями. У його працях з'являється також ідея єднання українців з обох боків Збруча [7, с. 141].

Новий період діяльності М. Лозинського почався після поразки національно-визвольних змагань. Він, як і більшість представників української еліти, був змушений емігрувати за межі України. Спочатку М. Лозинський проживає в Німеччині, згодом переїздить у Відень, а пізніше – у Прагу. Там шість років він працює професором міжнародного права Українського вільного університету [8, с. 56]. Окремо варто зазначити, що М. Лозинський разом із С. Смаль-Стоцьким, О. Колессою, В. Старосольським, Д. Антоновичем і С. Дністрянським стояв біля витоків утворення УВУ та входив до першого сенату УВУ в Празі (1921–1922 рр.) [10, с. 67].

Роботи, які з'явилися у цей період переважно стосувались проблем міжнародного права. У цей період з'явилися відомі його праці: “Охорона національних меншостей в міжнародному праві” (1923), “Боротьба за національний характер територій в Версальському договорі” (1923), університетський підручник “Міжнародне право” (1922). Водночас у празький період М. Лозинський виступив як дослідник державного (конституційного) права України. Характерно, що початок його науково-педагогічної праці в УВУ тісно пов'язаний з викладом тем “Монархія і республіка”, “Зложені держави”, “Парламентна і радянська форма влади” [6, с. 64]. Згодом у Празі він опублікував “Вибрані питання з українського державного права”, “Історію будови української держави” [5, с. 171].

У згаданій вище праці “Охорона національних меншостей в міжнародному праві”, М. Лозинський

проаналізував міжнародні договори, що стосувались національних меншин [11]

Охорону національних меншин М. Лозинський розглядає як невід'ємну частину міжнародного публічного права. Вчений був глибоко переконаний у тому, що держава зобов'язана суворо дотримуватись встановлених у міжнародно-правовій практиці правил щодо охорони національних меншин. Тим більше, що в умовах повоєнної Європи у статусі "національних меншин" несправедливо опинилися цілі анклавні частини, територіально відірвані від своїх націй (народів). Ця проблема, на чому окремо наголошує вчений, особливо гостро стосувалося і українців, оскільки останні внаслідок поразки визвольних змагань 1917–1920 рр. та падіння ЗУНР стали "штучними національними меншостями" в Польщі, Чехословаччині та Румунії [8, с. 58].

Значна кількість наукових праць М. Лозинського присвячена питанням національної державності українського народу. Сюди варто зарахувати праці "Галичина в рр. 1918–1920" (1922), "З новим Роком 1924: Теперішній стан будови Української держави і задачі західноукраїнських земель" (1924), "Мое співробітництво з Президентом Петрушевичем" (1926), "Уваги про українську державність" (1927) [8, с. 57]. До цієї групи наукових праць, що стосуються проблем конституційного будівництва, розбудови державних структур ЗУНР (ЗоУНР), новітньої історії державного (конституційного) права України, можна зарахувати і невелику працю М. Лозинського "Галичина на мировій конференції в Парижі", написану з позицій безпосереднього учасника тих подій відразу ж після рішення найвищої Ради щодо польсько-українського військового конфлікту.

У цих працях досить виразно простежується прагнення, як зазначав і сам автор, за "гарячими слідами" дати огляд політичної історії Галичини в часі творення української державності", ґрунтовний аналіз політичних та правових підстав виникнення національної державності на території Галичини [6, с. 73].

У передмові до своєї книги "Галичина в рр. 1918–1920" М. Лозинський зазначав: "Оскільки я сам був учасником подій, має вона до певної міри мемуарний характер. Там знов треба було опиратися виключно на документи (акти державної влади, преса тощо), я мусів обмежитись матеріалом, який міг зібрати в еміграційній обстановці" [5, с. 172]. Значна увагу у цій праці присвячено аналізу відносин між Є. Петрушевичем та Директорією УНР. Автор аналізує характер відносин і показує справжні причини українських розбіжностей. М. Лозинський з гіркотою зазначає, що в плані закордонної політики відносини між урядами ЗУНР і УНР склалися так,

що "...справа війни з Польщею за Східну Галичину і права на спадщину Австро-Угорщині були справою Західної Області, всі ж інші справи – справою всієї Української Народньої Республіки [2, с. 176].

М. Лозинський не заперечував державно-правових претензій Галичини і не міг ставити під сумнів раціональність процесу, який вів Є. Петрушевич перед державами Антанти за самостійність ЗУНР. Він вказував на одну з причин непопулярності Є. Петрушевича і його працівників в антиантівських колах та недовір'я до них, адже це були члени тієї недавньої Української парламентської репрезентації у Відні, завжди лояльної до Австрії Габсбургів [6, с. 73].

У 1928 р. М. Лозинський, проживаючи уже в УРСР, в праці "В десятиріччя Галицької революції (Галичина, Антанта і Радянський Союз)" напише, що, "оцінюючи державне об'єднання українських земель, треба мати на увазі, що передвоєнний український національний розвиток Галичини був тісно пов'язаний з передреволюційним українським рухом у Росії. Через те перший етап будови української державності і на українських землях Австро-Угорщини зв'язав себе з тією формою української державності на Великій Україні, що її висунули представники українського національного руху передреволюційної доби у формі Центральної Ради, а потім Директорії УНР" [9, с. 109].

М. Лозинський як історик досить скрупульозно досліджує факт порушення прав українського народу з боку Польщі, де опинилася більшість західноукраїнських земель, а також імперіалістичне спрямування політики провідних капіталістичних держав світу, а згодом – Ліги Націй, що діяла не в інтересах українського народу. Зокрема, він наполягав на тому, що західноукраїнські землі ніяк не можна вважати населеними національною меншістю, оскільки українців в складі кожного з трьох воєводств, утворених в Галичині, було більше ніж 60 відсотків населення [7, с. 145].

М. Лозинський у роботі "Річниця уярмлення Галичини" писав, що коли йому як голові "Комітету поневолених народів" доводилося влітку і восени 1924 р. говорити про становище українських земель у Польщі і про зобов'язання Польщі щодо Галичини (йдеться про обіцянку Польщі на конференції послів у березні 1923 р. розглянути питання про надання автономії Галичині) в міністерствах закордонних справ у Лондоні і Парижі, в секретаріаті Ліги Націй у Женеві, то відповідь була однотипною: та заява Польщі не містить зобов'язання її виконувати. Між тим, говорить М. Лозинський, про польський режим "найстрашнішого національного і соціального гноблення можна писати цілі томи" [7, с. 145].

15 вересня 1927 р. М. Лозинський перетнув кордон СРСР, зупинився на деякий час у Києві, а згодом виїхав до Харкова, де й оселився. Декілька років працює у Харківському інституті народного господарства на посаді професора міжнародного права, згодом професором кафедри міжнародного права Всеукраїнського комуністичного Інституту радянського будівництва і права, старшим науковим співробітником Комісії радянського будівництва і права Всеукраїнської академії наук (ВУАН) [8, с. 56–57].

Протягом 1927–1931 рр. М. Лозинський оприлюднив в українських радянських наукових та популярних журналах велику кількість публіцистичних робіт, які стосувалися переважно політично-правового становища Східної Галичини та її історії. Треба зазначити, що події в Галичині ніколи не виходили з його уваги. М. Лозинський розміщує свої статті у часописах “Західна Україна”, “Пролетарська Правда”, “Червоне Право”, “Червоний Шлях”. Видає брошури “Проблема роззброєння, Ліга Націй та СРСР” (1929) та “Брехня імперіалістів про роззброєння” (1931). У 1930 р. пише книгу, присвячену становищу українського населення у Польщі – “Поневолені західноукраїнські землі” [12].

21 березня 1933 року М. Лозинського безпідставно було арештували органи НКВС, звинувачено в приналежності до контрреволюційної антирадянської “Української військової організації” та засуджено трійкою при колегії ДПУ УСРР до 10 років ув’язнення у виховно-трудових таборах. А 9 жовтня 1937 року особлива трійка управління НКВС СРСР по Ленінградській області у позасудовому порядку засудила М. Лозинського до розстрілу у справі контрреволюційної організації “Всеукраїнський центральний блок” [8, с. 57].

Висновки. Як бачимо, науково-історична спадщина М. Лозинського містить надзвичайно велику кількість праць, які безпосередньо чи опосередковано стосувались державотворчих процесів, що відбувались у Галичині та за її межами. Наведений вище перелік праць дає підстави стверджувати, що основними напрямками наукових досліджень М. Лозинського була державно-правова та міжнародно-правова проблематика. Незважаючи на наявність праць, присвячених постаті М. Лозинського, в перспективі подальших досліджень залишаються численні публікації ученого, здійснені у зарубіжних та українських наукових, газетних та журнальних виданнях.

Розглянувши діяльність М. Лозинського, робимо висновок, про його вагомий внесок у розвиток національно-визвольного руху. М. Лозинський відіграв важливу роль у житті Галичини, де насамперед висунув ідею створення власного

державного організму, своєї власної незалежної самостійної української національної держави.

1. Кедрын І. Світлі і похмурі роки. “Галичина” М. Лозинського і чому її передруковано // Лозинський М. Галичина в роках 1918–1920 / І. Кедрын – Нью-Йорк : Червона Калина, 1970. – С. 7–12. 2. Осадчук С. Дипломатична діяльність М. Лозинського / С. Осадчук // Вісник Львівського національного університету ім. І. Франка. Серія юридична. – Львів, 2001. – Вип. 36. – С. 174–178. 3. Осадчук С. Внесок Михайла Лозинського у розвиток основ конституційного права / С. Осадчук // Вісник Львівського національного університету ім. І. Франка. Серія юридична. – Львів, 2000. – Вип. 35. – С. 147–154. 4. Олійник М. Дипломатична діяльність Михайла Лозинського на Паризькій мирній конференції 1919 р. / М. Олійник // Всеукраїнський науковий журнал “Мандрівець” – Вип. 5. – Тернопіль. – 2009. – С. 25–31. 5. Сухий О. Історія Галичини в наукових працях Михайла Лозинського // Галичина: Між Сходом і Заходом: Нариси історії XIX – початку XX ст. / О. Сухий // Львівський державний університет ім. І. Франка: Інститут українознавства ім. І Крип'якевича НАН України. – Львів, 1997. – С. 162–178. 6. Сухий О. Михайло Лозинський: сторінки політичної біографії / О. Сухий // Наукові записки тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія : Історія. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – Вип. 3. – С. 70–75. 7. Бутенко В. І. М. Лозинський як історик і учасник національно-визвольного руху в Західній Україні (перша чверть XX ст.) / В. І. Бутенко, К. В. Філіппов // Проблеми історії та методології історичної науки. Харківський історіографічний збірник. – Харків : Бізнес Ін форм, 1998. – Вип. 3. – С. 140–146. 8. Стецюк Н. Михайло Лозинський – визначний український вчений – правознавець / Н. Стецюк // Вибори та демократія. – 2007. – № 3 (13). – С. 55–59. 9. Бутенко В. І., Лапчикська Н. В. Історія в особах: М. Лозинський в національно-визвольному русі початку XX ст. та в революції 1918–1919 рр. в західноукраїнських землях / В. І. Бутенко, Н. В. Лапчикська // Вісник Харківського державного університету. – 1998. – № 413: Історія. – Вип. 30. – Харків, 1998. – С. 103–113. 10. Український Вільний Університет в Празі в роках 1921–1926. – Прага, 1927. 11. Лозинський М. “Охорона національних меншостей у міжнародному праві” / М. Лозинський // Науковий збірник Українського університету в Празі. – Прага, 1923. – Т. 1. – С. 89–103. 12. Олійник М. А. Громадсько-політична і науково-публіцистична діяльність Михайла Лозинського : автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 – історія України / М. А. Олійник. – Львів, 2011. – 19 с.

References

1. Kedryn I. (1970) Light and gloomy years “Galychyna” of M. Lotzinskii and why it was reprinted / M. Lotzinskii Galychyna during 1918–1920, New York, pp. 7–12. 2. Osadchuk S. (2001) Diplomatig activity of M. Lotzinskii, Visnyk L'vivs'koho natsional'noho universytetu im. I. Franka. Seriya yurydychna, lviv, 36, pp. 174–178. 3. Osadchuk S. (2000) The contribution of M. Lotzinskii into the development of the constitutional, Visnyk L'vivs'koho natsional'noho

- universytetu im. I. Franka. Seriya yurydychna, Lviv, 35, pp. 147–154. 4. Oliynyk M. (2009) *Diplomanik activity of M. Lotzinskii on Paris peace conference of 1919*, *Vseukrayins'kiy Naukovyy zhurnal "Mandrivets"*, Ternopil, 5, pp. 25–31. 5. Sukhii O. (1997) *The history of Galychyna in the scientific works of M. Lotzinskii*, *Halychyna: Mizh skhodyat'sya y Zakhid: Narysy istoriyi XIX – pochatku XX*, L'vivs'kyy derzhavnyy universytet im. I. Franka: Instytut ukrayinoznavstva im. I. Kryp'yakevycha NAN Ukrayiny, Lviv, pp. 162–178. 6. Sukhii O. (2009) *Mykhailo Lotzinskii: the pages of political biography*, *Naukovi zapysky Ternopil's'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu im. V. Hnatyuka. Seriya: Istoriya*, Ternopil, 3, pp. 70–75. 7. Butenko V. I., Philipov R. V. (1998) *M. Lotzinskii as a historian and the participant of the national liberation movement in the Western Ukraine (the first quarter of the XX century)*, *Problemy istoriyi ta Metodolohiyi istorychnoyi nauky. Kharkivs'kyi istoriohrafichnyi zbirnyk*, Kharkiv, 3, pp. 140–146. 8. Stetziuk N. (2007) *Mykhailo Lotzinskii – an outstanding Ukrainian scientist-legist, Vybory ta demokratiya*, 3, (13), pp. 55–59. 9. Butenko V. I., Lapchynska N. V. (1998) *Historical personalities: Mykhailo Lotzinskii in the national liberation movement at the beginning of the XX century and the revolution of 1918–1919 in the western part of Ukraine*, *Problemy istoriyi ta Metodolohiyi istorychnoyi nauky. Kharkivs'kyi istoriohrafichnyi zbirnyk*, Kharkiv, 30, pp. 103–113. 10. *Ukrainian Liberal university in Prague during 1921–1926 (1927)*, Prague. 11. Lotzinskii M. (1923) *"The preservation of nationale minority in the international law"*, Prague, Vol 1, pp. 89–103. 12. Oliynyk M. (2011) *Public political and journalistic research of M. Lotzinskii: Abstract of thesis for the degree of the historical candidate in specialty 07.00.01. "The History of Ukraine"*, Lviv, 19 p.